

Knihovna univ. prof.
Dra KARLA LAŠTOVKY

11-F-38

ZVLÁŠTNÍ OTISK Z ČESKÉHO ČASOPISU HISTORICKÉHO
XXXVI. (1930).

JOSEF PEKAŘ

ROZŠÍŘENÝ OTISK
PŘEDNÁŠKY,

KTEROU PROSLOVIL

KAMIL KROFTA

DNE 21. KVĚTNA 1930.

SEMINÁŘ
Hist.-prá.

KNIHOVNA
oddělení

HISTORICKÝ KLUB, PRAHA I., SMETANOVO NÁMĚSTÍ 55.
POLITIKA, PRAHA.

Josef Pekař.*)

Kamil Krofta.

Chystaje se promluvit o Josefu Pekařovi, jenž před měsícem dovršil šedesát let svého života, bohatého významnými činy vědeckými i národními, bezděky v mysli zalétám k našemu společnému učiteli, nezapomenutelnému Jaroslavu Gollovi. Nejen proto, že mně bylo dopřáno cti mluvit skoro před čtvrtstoletím o Gollovi, šedesátníku, ve slavnostním shromáždění téhož Historického klubu, který je pořadatelem schůze dnešní. Ke Gollovi mne od Pekaře vede také vzpomínka na rozhovor, který jsem s ním měl také někdy asi před čtvrtstoletím. Goll, o němž jest známo, s jakou láskou a pýchou lnul ke svým žákům, zvláště k těm, od nichž mohl něco ve vědě očekávat, položil mi jednou za společné procházky otázku, koho z jeho žáků pokládám za nejnadanějšího. A když jsem váhal odpovědět, sám mi řekl s rozhodností vylučující všechnu pochybnost, že je to Josef Pekař. On prý zajisté ze všech jeho žáků má nejvíce toho, co podle lidového přísloví nemůže si koupiti ten, komu není dáno shůry. Neváhal jsem hned tenkrát dáti v této věci za pravdu svému učiteli a myslím, že všechna potomní činnost Pekařova potvrdila správnost jeho tehdejšího soudu.

Souhlas s ním vyznívá i z projevů, jež někteří z našich mladších historiků uveřejnili k šedesátým narozeninám Pekařovým. Zcela zřetelně a rozhodně vyslovil to nejobojavnější a nejvášnivější odpůrce některých názorů Pekařových kol. Jan Slavík, jenž svou jubilejní úvahu v Nár. Osvobození z 3. IV.

*) Historický Klub v Praze vzpomněl šedesátých narozenin svého starosty *Josefa Pekaře* slavnostní schůzí uspořádanou dne 21. května 1930 ve velkém sále filosofické fakulty. Schůze měla velmi okázalý ráz zevní a svou velkou účastí předních představitelů našeho kulturního života značně připomínala oslavu Gollovi na podzim minulého roku. I na ní se shromáždila valná většina všech pražských historiků od universitních profesorů a ředitelů vědeckých institucí až k posluchačům historie; ve velkém počtu byli přítomni i universitní učitelé všech ostatních oborů v čele s rektorem dr. Matiegkou a děkanem fil. fakulty *O. Jiránim*; zástupci ostatních vysokých škol v republice (v tom i university ukrajinské a německé), prezident C. Akademie, zástupci Národní Rady Čsl. a přčetných korporací národních i vědeckých. Schůzi zahájil místostarosta Klubu prof. *J. Lameš*; přednášku o prof. Pekařovi pronesl *Kamil Krofta*; jejím podstatně rozšířeným otiskem jest tento článek. Za polské vědecké korporace promluvil prof. *Bujak* ze Lvova, za universitu bratislavskou *V. Chaloupecký*, za brněnskou *J. Glücklich*, za Ústřední spolek čsl. profesorů ředitel dr. *T. Voldřich*. Přčetné pražské i mimopražské korporace poslaly pozdravné připsy. (J. Kl.)

1930 začal těmito pádnými slovy: „I kdyby profesor Pekař ve svých konservativních výpravách došel k názorům ještě nepřijatelnějším, než vyslovil v předvečer své šedesátky, nezměnilo by to nic na skutečnosti, že je mezi českými dějepisci zjevem nejmohutnějším. Snad ho někteří jeho vrstevníci předčí všestrannější erudicí, kritickou střízlivostí nebo důkladností ve sbírání pramenné látky, ale pokud se týče historického posvěcení Pekař zaujímá mezi žáky tak zvané Gollovy školy místo jedinečné.“ Obávám se, že Slavík ani v této věci nedojde souhlasu Pekařova, ale přes to nerozpakují se mu v tom plně přisvědčiti, a jsem jist, že se mnou učiní to velká většina jak našich historiků a to i těch, kdo se v mnohém rozcházejí s názory Pekařovými, tak naší vzdělané veřejnosti, pokud se zajímá o naše dějepisce a o veliké otázky naší dávné i nedávné minulosti. Neboť zajisté nikdo jiný z našich žijících historiků nedal nám děl tak oplývajících novými postřehy a poznatky o našich dějinách, tak svérázných svým pojetím, tak překypujících životností a myšlenkovým i citovým vzletem, psaných tak skvělým, svěžím, jasným a názorným slohem; nikdo jiný nezbudil v naší veřejnosti tolik širokého i hlubokého zájmu, tolik souhlasu i odporu svými projevy o základních otázkách našeho národního života, podmaňujícími svou odvahou i mravní opravdovostí, nikdo jiný nedobyl si doma i v cizině mezi svými ctiteli i odpůrci tolik autority osobní i vědecké.

To vše činí mi neobyčejně radostným i čestným úkol promluvit o Pekařovi a jeho dosavadní činnosti, ale také jej nemálo ztěžuje. Neboť vnitřní bohatství a mnohostrannost Pekařovy osobnosti a jeho díla jsou tak veliké, že nebylo by snadno plně je vystihnouti jedinou přednáškou, i kdyby mohla býti založena na důkladnějším a soustavnějším prostudování všech prací a projevů Pekařových, než můj dnešní proslov, nucený spoléhat více na osobní vzpomínky, dojmy a postřehy, jež se mi v mysli nadržovaly z dlouholetého přátelského styku s Pekařem a pozorného sledování jeho vědecké i jiné veřejné činnosti takřka od jejich začátků. Snad právě to dodá trochu ceny mému proslovu, který ani zdaleka nečiní nárok na to, aby byl pokládán za konečný soud o Pekařově životním díle.

* * *

Nejprve několik slov o *vnějším běhu Pekařova života*.¹⁾ Všem, kdo Pekaře dost málo znají z jeho života i z jeho prací,

¹⁾ O svém životě Pekař sám leccos prozradil v rozličných svých spisech a statích. Také napsal dvě krátké články vzpomínkové. R. 1908 vyšlo

je známo, že jeho rodným krajem, k němuž lne s dojemnou věrností a láskou, je Turnovsko. Tam se narodil 12. dubna 1870 v dřevěné chalupě v Malém Rohozci. Ve svém čtvrtém roce přestěhoval se odtud do nedalekých Daliměřic, kde si jeho rodiče zakoupili hospodářství. Střední školu vystudoval v Mladé Boleslavi a r. 1888 přišel na filosofickou fakultu do Prahy. Studoval tu historii především u Golla a Rezka, ale také u Emlera a Kalouska. Byl r. 1893 prohlášen doktorem filosofie, odebral se do Německa a ztrávil dva semestry studiem na univerzitách v Berlíně a Erlankách. Po návratu učil nejprve na gymnasiu v Mladé Boleslavi a potom v Praze, kde byl zároveň prefektem Strakovy akademie. R. 1895 vydal své první velké dílo o valdštejnském spiknutí a měl se habilitovati pro dějiny všeobecné. Ale odchod Rezkův do Vídně (na podzim 1896) způsobil, že místo všeobecných byl Pekař habilitován pro dějiny rakouské (v únoru 1897). Začal čísti na universitě v létě 1897 jako docent a již v zimním běhu 1897—98 bylo sedmadvacetiletému docentu svěřeno suplování osiřelé profesury Rezkovy zároveň s účaststvím ve správě historického semináře. R. 1901 se Pekař stal profesorem mimořádným a r. 1905 řádným. V školním roce 1909—1910 byl děkanem fakulty filosofické. Z našich velikých ústavů vědeckých zvolila jej Česká akademie r. 1900 členem dopisujícím, r. 1907 mimořádným a r. 1916

jeho „*Pár vzpomínek*“ v almanachu „*Od kolébky Riegrovy*“, r. 1923 jeho krátká vzpomínka v Jubilejní revue studentstva turnovského. Tři cenné příspěvky k Pekařovu životopisu obsahuje II. díl sborníku „*Od pravěku k dnešku*“, vydaného k 60. narozeninám Pekařovým. *J. Hájek* píše tam *O rodu J. Pekaře*; *Fr. Naurátil* ve statí *J. M. Černý* kreslí portret Pekařova strýce a *J. Klík* podává pilnou a užitečnou *Bibliografii prací J. Pekaře*. — Oslavné články k 50. narozeninám Pekařovým r. 1920 napsali zejména *B. Mendl* (Brázda 1), *A. Novák* (Venkov č. 86), *K. Stloukal* (Českosl. republika č. 102), *J. V. Šimák* (Národní zájmy č. 9), *J. Šusta* (Venkov č. 86), *J. Werstadt* (Nár. listy č. 102 a 109). Letošních 60. narozenin Pekařových vzpomněly skoro všechny listy pražské i venkovské; nejdůležitější statí Pekařovi věnované napsali: *J. Antl* (Fronta 17. IV.), *J. M. Augusta* (Samostatnost 11. IV., Fronta 8. V.), *F. M. Bartoš* (Právo lidu 12. IV., Ruch 12. IV.), *V. Černý* (Venkov 12. IV., Lidový deník 15. IV.), *J. Dostál* (Akord č. 4), *Jan Drábek* (Našinec 11. IV.), *E. Felix* (Český západ 18. IV.), *Ferd. Hrejsa* (Kostnické jiskry 17. IV.), *Fr. Hrubý* (Lidové noviny 12. IV.), *V. Chaloupecký* (Slovenský deník 15. a 16. IV.), *Č. Chyský* (Osvětové rozhledy 1. V.), *Zd. Kalista* (Českoslov. republika 12. IV., Rozpravy Aventina č. 36), *Zd. Kamper* (Národní zájmy 10. a 16. IV.), *B. Mendl* (Demokratický střed 11. IV.), *J. Muk* (Ohlas od Nežárky 11. IV.), *A. Nečásek* (Venkov 12. IV.), *Arne Novák* (Lidové noviny 12. IV.), *Dr. Pařízek* (Hlasy Pojizerské 25. IV.), *J. Pechác* (Lidové listy 13. IV.), *J. Pelikán* (Den 17. IV.), *J. Prokeš* (Č. D. V. XVII, str. 135.), *J. Scheinost* (Lidové listy 12. IV.), *J. Slavík* (Národní osvobození 12. a 13. IV.), *F. H. Sopůšek* (Našinec 15. IV.), *K. Stloukal* (Národní listy 12. IV., Národní politika 12. IV.), *Fr. Straník* (Atak č. 1), *J. Šusta* (Prager Presse 13. IV.; totéž česky v Hlasech Pojizerských 2. V.), *Fr. Šváb* (Nová doba 12. IV.), *-vkh-* (Legie 17. IV.), *J. Werstadt* (České slovo 11. a 12. IV.).

řádným; od smrti Hennerovy (r. 1928) je předsedou první třídy. V Královské společnosti nauk byl již r. 1901 zvolen členem mimořádným a zůstává jím ku podivu do dnešního dne. Od r. 1898 je Pekař redaktorem Českého časopisu historického a od října 1904 předsedou Historického klubu, který, přetvořiv se podstatným přičiněním Pekařovým, ujal se rokem 1905 vydávání tohoto časopisu, jehož prvních deset ročníků vyšlo nákladem Bursíka a Kohouta. Čím se Historický klub stal za vedení Pekařova a co vykonal pro rozvoj naší vědy historické, netřeba na tomto místě vykládati. Vzpomeneme-li ještě delšího pobytu Pekařova ve Francii r. 1904 a jeho několika cest po Německu a Itálii, jsou tím vyčerpány hlavní události vnějšího života Pekařova.

Pokusím se nyní vylíčiti *vývoj Pekařovy činnosti historické*, ponechávaje si na konec promluvit o myšlenkové stránce jeho osobnosti a díla. Jak se Pekař dostal k studiu historie, není mi přesně známo. Časný Pekařův zájem o ni možno přičísti mocným dojmům, které ve vnímavé a romanticky naladěné duši mladého studenta vzbuzovaly četné historické památky jeho krásného rodného kraje. Snad v tom na mladého Pekaře působil i příklad jeho strýce (matčina bratra) J. M. Černého, novináře a tajemníka Českého musea, známého hlavně velikou publikací dokumentů k dějinám české politiky v l. 1848—61, vydanou s názvem „Boj za právo“. Jisté je, že Pekař neobyčejně brzy začal se zabývat pracemi historickými. V kvartě začal si vypisovati osudy hradů na Turnovsku z velikého německého díla Heberova o českých hradech a tvrzích. V kvintě sestavil na základě Hebera a jednoho článku v Památkách archaeologických historii zámku Hr. Rohozce. V septimě a oktávě pak již vážně pracoval v archivu mladoboleslavském, vypůjčoval si odtud kopiáře, účetní knihy a j. a opisoval velmi horlivě. Tak se stalo, že první historické práce Pekařovy vznikly dříve, než byl zasažen odbornou přípravou historickou na universitě. Z nich byla nejdříve uveřejněna dosti obsáhlá a opravdu cenná rozprava „*Mistr Jiřík Kezelius Bydžovský*“ vyšlá (v Památkách archaeologických XIV.) na podzim roku 1888, takřka ve chvíli, kdy Pekař vstupoval na universitu. Pekař tu podává o zajímavém a sympatickém mistru Kezeliovi, jenž svými osudy, svým náboženským smýšlením, (byl stoupencem České konfesse) a svým rozhodným a uvědomělým češtvím byl blízký známému původci znamenitého díla „*O státě českém*“ M. Pavlu Stránskému, zprávy čerpané jednak z díla Kezeliova, jednak z knih archivu mladoboleslav-

ského a z Dvorského Paměti o školách českých a seznamuje nás hojnými výňatky s obsahem a povahou jeho mladoboleslavské kroniky, vzniklé v l. 1645—53 a mající z valné části ráz paměti. Se zjevnou zálibou upozorňuje mladý Pekař na Kezeliovu lásku k náboženství po otcích zděděnému, na jeho náboženskou snášenlivost a národní uvědomění.

Několik menších příspěvků k místním dějinám rodného kraje (o hradu Valdštejnu, o Mladé Boleslavi), jež Pekař v l. 1888-9 porůznu uveřejnil, vzniklo rovněž ještě z jeho studií historických konaných na gymnasiu. Ale k rozpravě o hradu Valdštejnu, jež vycházela v Jizeranu r. 1889, užil již Pekař methodických poznatků získaných v semináři prof. Emlera. R. 1889 vznikla také jeho drobná (tiskem nevydaná) seminární práce „*O povstání kralovice Přemysla proti králi Václavovi I.*“ asi z podnětu prof. Emlera (její rukopis je zachován v městském archivu, kde Emler konával svá cvičení). Rok potom, 1890, vychází Pekařův neveliký článek „*Hrubá Skála*“, na nějž také již zřejmě působilo universitní prostředí. Příspěvkem k historické topografii svého rodného kraje, dokazujícím, že místní jméno Hrubá Skála, které se objevuje v Rukopise Královském, vzniklo teprve v století XVII., a uveřejněným v Masarykově Athenaeu, přihlašuje se tu dvacíletý Pekař odhodlaně k odpůrcům podvrženého rukopisu.¹⁾ Projevuje-li se již v tom vliv prof. Golla, je tento vliv ještě patrnější v první větší, odborně založené a provedené práci Pekařově, jež vyšla tiskem r. 1892 (v Čas. Mat. Moravské). Jejím předmětem jsou „*Kandidatury Přemysla II. na německý trůn*“, thema zajisté ryze Gollovské. Rozprava Pekařova, jeden z prvních plodů Gollovy školy, má již jak dobře nedávno napsal Šusta (ve Sborníku Pekařově) „všechny rysy odborné výchovy Gollovy, zejména dokonalou znalost cizí literatury a tuhé úsilí kritické, jež se nedá poutati v hledání skutečné pravdy dějinné ani sentimentálními ohledy na domnělý odkaz národní chlouby“. Opravdu vyvrací tu Pekař starší názor, jako by českému králi Přemyslovi II. byla bývala několikrát nabízena královská koruna německá a on ji byl odmítl a ukazuje, že Přemysl naopak marně usiloval o tuto korunu. Revisí první kapitoly „*mladicky svěží práce*“ Pekařovy dospěl nyní Šusta k odchýlnému výsledku, ukazuje, že se aspoň roku 1255 opravdu v Německu pomýšlelo na volbu Přemyslova, ale přes to podle Šusty práce Pekařova „zůstává ve svém celku nejcennější úvahou o říšské politice velikého

¹⁾ Proti námitkám některých obránců Rukopisu Královského obhajoval Pekař r. 1896 svou thesi z r. 1890 (v Listech filolog. XXIII.) úvahou „*Hrubá Skála v rukopise Královském*“.

Přemyslovce, jakou máme“. S rozpravou o kandidaturách Přemyslových souvisí menší kritická úvaha o letopisném prameni doby Přemyslové, která vyšla r. 1894 (v Čas. Mat. Mor. XVIII.) s názvem „*Příběhy krále Přemysla II. (Annales Otakariani)*“.

Jiné, mnohem větší a významnější dílo, k němuž Pekařovi dalo popud universitní studium, vyšlo ze semináře Rezkova a z Rezkova podnětu. Jak vedle Golla působil Rezek jako historik na Pekaře, pověděl sám Pekař v posmrtné vzpomínce na svého předčasně zesnulého učitele (v Čes. čas. hist. 1909). „Rezek byl,“ napsal tam Pekař, „na tu dobu jediný, jenž nám otvíral výhledy do dějin novodobé Evropy, jenž budil zájem pro dějiny 19. století a přítomnost politickou i ústavní dovedl podložití příslušnou retrospektivou vývojovou“. A dále: „Rezek (v semináři) dovedl nadchnouti pro thema. Jen takovému podnětu děkuje na př. za vznik svůj má kniha o dějinách valdštejnského spiknutí. Vznikla na základě práce seminární, z tematu, jímž mladou etičádost nadchl Rezek: „Česká otázka ve válce třicetileté“. To znamenalo skoro: české dějiny ve válce třicetileté — který ředitel semináře by dovedl angažovati žáka pro úkol tak vehementní? Mohl býti, pravda, vypracován sotva z pětiny — ale i tomu se dnes trochu podivují“. A věru vzbuzovaly a také dnes vzbuzují náš podiv Pekařovy *Dějiny valdštejnského spiknutí (1630—1634)* vyšlé (v Rozpravách České Akademie) r. 1895, tedy v 25. roce života spisovatelova, jak svým objemem (přes 500 stran), tak rozsahem zpracované látky, methodickou přesností a důkladností, jasností a přesvědčivostí výkladu a skvělým slohem. Je to jedna z největších, věcně i literárně nejcennějších monografií našeho dějepiscetví, jeden z nejdůležitějších a nejzdařilejších pokusů o řešení zavilého problému valdštejnského, jemuž pro nás zvláštní ceny dodává jeho české východisko a české hledisko. Pekaře zajisté zajímala především česká stránka valdštejnského spiknutí, která z něho činí významný kus naší národní tragedie bělohorské.

Svůj hluboký, živý a vroucí zájem o tuto bolestnou otázku našich dějin, již se byl dotkl již ve své práci o Kezeliiovi, projevil Pekař ve stati „*Bílá Hora*“ uveřejněné r. 1895 (v Nedělních listech „*Hlasu Národa*“ z 10. února 1895), která je břitkou kritikou populární knihy V. Řezníčka takto nazvané. Pekař jí s důstojnou rozhodností vytýká povrchnost a tendenčnost náboženskou i národní a hájí vřele a přesvědčivě odbojné stavy české proti útokům Řezníčkovým. „Jsme proti falešné sentimentalitě,“ praví v závěru, „ale Bílá Hora a vše, co s ní souviselo, jest přece — nejvšedněji řečeno — v následcích svých nejdůležitějším a nejhroznějším kusem našich

dějin, a neměl by nikdo přistupovati k ní bez piety, neměl by bez důkladného studia odsuzovati a zlořečiti. Temné echo její zní zajisté i v naši dobu; rozechvívá i nervy tohoto století.“¹⁾

Mnohem významněji projevil mladý Pekař o dva roky později svůj vroucně vznícený zájem o časové zjevy soudobého života národního skvělou odpovědí na brutální a urážlivý projev slavného německého historika Mommsena o českém národě. Tato odpověď vyšla roku 1897 tiskem s názvem *Čechové jako apoštolové barbarství* (též v německém, polském a ruském překladě). Proti Mommsenovi, který veřejně vyzýval rakouské Němce k tvrdosti proti Čechům a nazval nás apoštoly barbarství hrozcími uvrhnouti půltisíciletou německou práci do propasti nekultury, dovolává se hlavně toho, že vystoupením Husovým „my jsme sto let dříve byli tam, kam Němce přivedl Luther“ a že „po stu létech uznána byla hlavními nepřáteli národa Husova věc jeho za svatou a spravedlivou“. Ukazuje, že „my velkému hnutí opravnému, jehož jsme po staletí byli sami nositeli a obhájci, jsme obětovali všechno, že my jsme pro ně nasadili a pro ně ztratili svou samostatnost, své životy, své statky hmotné i duševní, krátce vše, co národ má, aby mohl býti a slouiti národem... My, kteří jsme v Evropě zahájili první mohutné revoluční hnutí duševní, stali jsme se také konečně jeho obětí, my zachytili ránu namířenou na všechen evangelický svět a vykrváceli se následkem ní úplně, takže bezmála na dvě stě let zmizelo z dějin jméno národa našeho... Naše záhuba byla ostatním pobudkou obrany a slibem záchrany, neboť v nás měl vítěz kořist, kterou mohl se spojiti“.

Dvoje veliké jubileum r. 1898, z nichž jedno, padesáté výročí nastoupení císa. Frant. Josefa I. na trůn oslavovali jsme z povinnosti, druhé, sté narozeniny Frant. Palackého, z vlastní nadšené vůle celého národa, pohnulo Pekaře k dvojí významné práci. Do obrovského Památníku České Akademie, vydaného k jubileu císařovu a podávajícího přehled padesátiletého vývoje všech oborů duchovní činnosti v národě českém, napsal Pekař dosti obsáhlou stat *Dějepisectví*. Není to souvislé vylíčení vývoje našeho dějepiscetví v l. 1848—1898, nýbrž řada lehce a jemně načrtnutých podobizen našich předních historiků, jejichž činnost určovala jeho ráz a hodnotu. Nejvíce místa (bezmála polovinu) zabírá tu pěkný výklad o Palackém, založený z valné části zřejmě na samostatném a podrobném

¹⁾ Pro tento posudek své knihy hrozil V. Řezníček Pekařovi, že se mu pomstí, že obhajuje revoltu Čechů proti domu habsburskému. Vzpomíná toho Pekař sám v Čes. čas. hist. 1912, str. 133.

studiu jeho díla. Vedle toho píše Pekař dosti podrobně o Tomkovi, Gindelym, Kalouskovi, Emlerovi, Gollovi a Rezkovi, kdežto o všech ostatních zmiňuje se jen stručně. V celé úvaze najdeme mnoho postřehů a poznámek i dnes zajímavých. Vůbec vydávo tato práce, již se Pekař musil ujmouti, aby zachránil jubilejní publikaci, když nikoho ze starších historiků českých nebylo možno pohnouti k napsání stati o dějepisectví, vpravdě skvělé svědectví rozhledu, pohotovosti a výkonnosti svého mladého původce.

O Palackém psal Pekař z podnětu jeho stých narozenin také jinde. V německém deníku strany staročeské „Politik“ uveřejnil o něm r. 1898 a 1899 pod čarou s názvem „*Franz Palacký*“ osmnáct obsáhlých kapitol, podávajících tuším nejúplněji bohaté výsledky jeho studií o Palackém a jeho díle. Tyto kapitoly, ač, jak přirozeno, nemohly věnovati rozličným stránkám života a činnosti Palackého pozornost úměrnou jejich významu — nejpodrobněji se zabývají jeho začátky —, obsahují tolik poučení o Palackém a jsou tak pěkně a jasně psány, že by zasloužily, aby nové české vydání vysvobodilo je ze starých těžko přístupných ročníků německého listu. Neboť stručný a hutný Pekařův článek o Palackém, vydaný v Ottově slovníku naučném (sv. XIX.) r. 1902 a znova s doplňky samostatně s názvem *František Palacký* vytištěný r. 1912 (ve Světové knihovně č. 1025—26) nemůže jej plně nahraditi.

Práce o českém dějepisectví l. 1848—98 a o Palackém, jimiž 28letý Pekař tak čestně se zúčastnil plnění závazků české vědy historické k dvěma významným událostem časovým, sluší oceňovat tím více, že vznikly v době, kdy na Pekaře po půlleté docentuře takřka spadlo suplování profesury Rezkovy a tím všechny povinnosti universitního profesora. Z nich nejobtížnější pro docenta, sotva ukončivšího svá vlastní universitní studia, byla příprava povinných universitních přednášek. Kdežto jako docent četl v letním semestru 1897 o metodě historického studia — s tím souvisí vznik jeho rozpravy *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, vydané r. 1897 (v Čes. čas. hist. III.) — začal zimním během 1897—98 jako suplent Rezkův přednáseti o dějinách rakouských od doby nejstarší. Pekař založil si tyto přednášky velmi široce a věnoval jim hned na začátku neobyčejnou péči a po čase první část jejich vydal litograficky. Vedle toho Pekař konal cvičení seminární a byl zkušebním komisařem při státních zkouškách. Není divu, že všechna tato tak mnohostranná a obtížná činnost, k níž přistupovala ještě význačná účast v redakci Českého časopisu historického, projevila se nepříznivě na Pekařově zdraví, tehdy nezcela pevném. Ale krátkým po-

bytem na jihu zotavil se Pekař tak, že zase mohl s plnou silou pokračovati ve své činnosti učitelské i v práci vědecké.

Příprava universitních přednášek o dějinách rakouských staršího středověku přivedla Pekaře k soustavnému studiu nejstarších dějin českých, zvláště vnitřních, jimž v rámci rakouských dějin věnoval obzvláštní pozornost. Tak vznikla řada stručných recenzí i obšírnějších úvah o nových historických dílech, methodicky nebo věcně důležitých pro toto studium. Vyšly skoro vesměs v Českém časopise historickém, některé v podobě samostatných článků. R. 1900 uveřejnil tam dva takové články. Jeden z nich *K sporu o zádruhu staroslovanskou* podává kritický rozbor názorů Kadlecových a Peiskerových o této základní otázce nejstarších sociálních dějin slovanských. Druhý *O t. zv. mapách základních* jedná o nových, tehdy v Německu zaváděných methodách vědeckého badání o starých sociálních a hospodářských poměrech. R. 1901 přinesl Český časopis historický tři takové články od Pekaře. Článek *Nová kniha o českém horním právu a českém doloování středověkém* seznamuje kriticky s hlavním obsahem známé německé knihy Zychovy o středověkém horním právu českém. Stať nadepsaná *K českým dějinám agrárním ve středověku*, je podrobným, většinou polemickým a po stránce věcné i methodické leccos nového a původního podávajícím rozbohem ruské knihy Jasinského o středověkých sociálních a hospodářských dějinách českých. Podobně zabývá se knihou rakouského právního historika Teznera o technice a duchu stavovsko-monarchistického státního práva Pekařova rozprava *K dějinám stavovského státu*. Ale v témž ročníku Českého časopisu historického otiskl Pekař také původní práci *Kořalkovice, Materiály k dějinám české vesnice*, kde pramenné doklady o této jihočeské vsi sebrané v archivu třeboňském Fr. Antlem doplnil výpisy z archivů zemského a místodržitelského, zejména z katastrů 17. a 18. stol.

Nehledíme-li k četným, zpravidla velmi poučným a nabádavým referátům Pekařovým o nových publikacích jakkoli významných pro ústavní sociální a hospodářské dějiny české starší doby, zakončuje řadu prací Pekařových z toho oboru důkladná rozprava „*O správním rozdělení země české do polovice XIII. století*“, vydaná r. 1906 (ve Sborníku k šedesátým narozeninám Gollovým). Svě celkové pojetí těchto stránek staročeské minulosti vyložil Pekař jednak v cyklu extenzních přednášek, jejichž obsah s názvem *Vývoj sociální v Čechách* byl vydán tiskem r. 1905 (v Učitelské Besedě XXXVII.), jednak v středoškolské učebnici dějin rakouských, vyšlé r. 1914 s názvem „*Dějiny naší říše*“. Tato učebnice, jež

svou vědeckou hodnotou vysoko vynikala nad obvyklou úroveň podobných knih a svým soustavným a důrazným zřetelem k historii českých bojů státoprávních měla i nemalý význam výchovný, vyšla r. 1921 v novém zpracování vynuceném změnou poměrů a rozšířením o podrobné a znamenité vypsání historie českého zápasu a české otázky ve válce světové, jako „*Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*“. Všemi těmito pracemi, ačkoli jen z části podávaly výsledky vlastního monografického badání, založeného přímo na pramenech, přispěl Pekař podstatně k objasnění některých důležitých stránek našeho nejstaršího vývoje ústavního a společenského, k rozptýlení mnohých methodických i věcných omylů staršího badání o těchto věcech, zejména pak k probuzení hlubšího zájmu o ně v naší mladší generaci historické. Neváhám však dodat, že s některými názory Pekařovými, uloženými v těchto pracích, a to i s takovými, jež mají základní význam pro naši představu o společenských poměrech našeho národa v starším středověku, nemohu plně souhlasit. Zdá se mi, že tu Pekař příliš podlehl teoriím, jež tehdy ovládaly německou vědu, ale pozdějším badáním namnoze byly překonány. Také představa, v zásadě do jista správná, o rozhodujícím vlivu německých řádů právních a společenských na náš vnitřní vývoj, svedla jej, myslím, někde poněkud k přezírání toho, co ve vývoji tom bylo odlišného.

Svými pracemi o Palackém i tímto soustavným studiem starších dějin českých dostal se Pekař v bližší styk s dobou husitskou, o níž ještě r. 1897, odpovídaje Mommsenovi, psal hlavně jen podle prací Gollových a Cihulových o poměru Lutherově k Husovi a hnutí husitskému. Zvláště národní a sociální stránka husitství živě jej zajímala, kdežto jeho obsahem náboženským hlouběji se nezabýval. Svůj namnoze značně svérázný názor na husitství, k němuž takto dospěl, vyslovil v několika přednáškách a úvahách. R. 1900 vznikla a byla tiskem vydána (ve Slaném) jeho přednáška „*O době husitské*“, o níž svěděl prudkou polemiku s Herbenem (dvěma „zaslány“ v „*Politik*“). R. 1902 měl přednášku o Husovi, jež vyšla téhož roku (u Bursíka a Kohouta) s názvem „*Jan Hus*“ a s některými zkratkami a změnami byla vydána znova r. 1907 (nákl. Ústřední školy dělnické) a r. 1919 (nákladem Mladých Proudů). A v r. 1903 napsal do Pamětního listu vydaného k položení základního kamene k Husovu pomníku vřelou úvahu o Husovi s názvem „*In memoriam*“ (znovu vytištěno r. 1908 v Husově čísle České osvěty IV.). Tyto tři Pekařovy projevy o Husovi a husitství, k nimž možno připojit ještě úvod k českému překladu Be-

zoldovy knihy „*K dějinám husitství*“ z r. 1904, vynikají všemi přednostmi Pekařova ducha i pera a jejich nové vydání, jehož by si jistě zasloužily, zajisté by podstatně změnilo rozšířenou představu o Pekařově poměru k vrcholnému zjevu našich dějin. Vráťím se k tomu ještě.

Nejcennějším a nejvýznamnějším plodem Pekařova soustavného studia prvotních dějin českých jsou nesporně jeho práce o legendě Kristiánově a nejstarších českých legendách vůbec. Začínají se rozsáhlou studií *Nejstarší kronika česká* vydanou (v Čes. čas. hist. VIII.) r. 1902. Tu Pekař prvně přednesl a odůvodnil svou vpravdě převratnou thesei, že t. zv. Kristiánova legenda o sv. Václavovi, pokládaná od doby Dobrovského za falsum pozdějšího středověku, je původní dílo z konce X. stol., a to dílo velkého významu jako památka kulturní i jako pramen historický (spíše než legenda je prý to kronika a pak ovšem „*nejstarší kronika česká*“). Vedle nadšeného souhlasu našla tato these Pekařova také velmi rozhodný odpor mezi domácími i cizími historiky. Pekař byl nucen hájit ji zvláště proti námitkám Kalouskovým a Bretholzovým řadou polemických úvah, vyšlých v l. 1903—1905 (v Čes. čas. hist.), jež se rozšířily na celý soubor staročeských legend o sv. Václavu a Ludmile. Z toho pak vzešla Pekařova veliká kniha německá *Die Wenzels und Ludmila Legenden und die Echtheit Kristians*, vydaná r. 1906. Ani potom však nepřestaly spory o pravost legendy Kristiánovy, na jejíž obranu Pekař ještě nejednou byl nucen chopiti se pera. I dnes ještě má Pekařův názor na legendu Kristiánovu vážné odpůrce (prof. Novotný a Vacek), kteří vznik její kladou do doby pozdější a tak ji zbavují významu přičítaného jí Pekařem. Nejsou-li tedy dosud odstraněny všechny pochybnosti o správnosti tohoto názoru Pekařova, je naopak jisté, že se dosud nikomu nepodařilo vyvrátiti jej přesvědčivě. Názor ten již zůstane patrně pevnou složkou našeho vědění o nejstarších českých dějinách. K jejich pronikavému osvětlení přispívají ostatně všechny Pekařovy práce o Kristiánovi a otázkách s ním souvislých měrou znamenitou. Radu těchto prací ukončuje zatím krásná studie „*Svatý Václav*“ vydaná loni k tisícému výročí světcova zavraždění (v Čes. čas. historickém i samostatně). Může-li snad strážlivá historická kritika leccos namítati proti některým místům této studie, řadí ji její myšlenkové bohatství a slohová krása k nejlepším plodům našeho soudobého dějepisceví.

Kdežto práce Pekařovy vzniklé v prvních letech jeho universitního působení neprozrazují téměř nikde osobního vztahu autorova k minulosti jeho rodného kraje, z něhož vrostly první historické pokusy jeho mládí, překvapil Pekař

r. 1909 českou veřejnost knihou, která je výmluvným svědectvím jeho neochablé přichylnosti k tomuto krásnému koutu naší vlasti a k jeho dějinám. Toho roku vyšel první díl Pekařovy *Knihy o Kosti*, za nimž po dvou letech (r. 1911) následoval díl druhý a dosud bohužel poslední. První díl podává v několika půvabných a svěže psaných kapitolách živý obraz života na panském hradě a v podhradí za války třicetileté, díl druhý s jedinečnou názorností předvádí poměry a život poddaného lidu v stol. 16. až 18. Ačkoli se líčení Pekařovo omezuje na jediné panství, má velikou cenu pro poznání obecného stavu poddaného lidu v oné době i pro metodu vědeckého badání o něm, protože se opírá o rozsáhlé i důkladné studium srovnávací. Třetí díl *Knihy o Kosti* dosud nevydaný měl podle plánu Pekařova podobně vylíčit poměry poddanské na panství kosteckém v stol. 19.

S Pekařovými studii o poddanských poměrech na panství kosteckém souvisí svým vznikem i obsahem jeho veliké dílo o úředních soupisech selské i panské půdy v Čechách ze stol. 17. a 18., jež s názvem *České katastry 1654—1789* vycházelo v l. 1913—1916 v Českém časopisu historickém a bylo r. 1915 vydáno také samostatně. Dílo to, které je ovocem veliké a úmorné práce, podává dokonalé poučení o vzniku, povaze a významu našich katastrů a je znamenitým úvodem do studia tohoto základního pramene pro poznání poddanských a hospodářských poměrů v Čechách 17. a 18. stol. i do studia těchto poměrů. Je však též velmi cenným příspěvkem k dějinám českých stavů a českého bernictví v době pobělohorské, vrhající ostré světlo na finanční a hospodářskou politiku vídeňského dvora v našich zemích. Pekařovo číselně doložené líčení této politiky, již Vídeň neuvěřitelným způsobem tyto země vykořisťovala, zjednávací si zároveň smutnou zásluhu o strašné zhoršování našich poddanských poměrů, mělo, jak netřeba vykládati, význam také jiný než vědecký.

Nepěkné útoky na prof. Golla a jeho školu, jimiž r. 1910 uznali za dobré oslaviti šedesáté narozeniny prof. Masaryka někteří z jeho příliš horlivých ctitelů, pohnuly Pekaře nejen k prudkému jich odmítnutí, nýbrž i k napsání ostře kritické úvahy *Masarykova česká filosofie*, jež vyšla r. 1912 (v *Čes. časop. hist.* a též samostatně). Ačkoli, jak jsem jinde řekl, hlavní námitky Pekařovy proti Masarykově filosofii českých dějin mám věcně za oprávněny, myslím přece, že Pekař v bojovním zápalu někdy zapomínal na to, co v ní bylo mravně i vědecky hodnotného.

Světová válka, jejíž dramatické peripetie prožíval se žhavou účastí živou jeho vroucím národním citem, odvedla Pekaře

od přísné práce vědecké k publicistické činnosti politického rázu. Takřka úvodem k tomu byla památná přednáška Pekařova o Františku Josefovi I., proslovená ve smutečním shromáždění české university 4. prosince 1916. Neboť již tu Pekař důrazně připomněl rakouské veřejnosti, zastoupené přítomným místopředsedou, české státní právo, jehož tehdy nebylo dovoleno jakkoli vzpomínati. A potom již rychle za sebou vycházely v rozličných denních listech (*Národní Politika*, *Venkov*) Pekařovy známé články o českém státním právu, o významu českého národa pro Rakousko, o našem poměru k Němcům, atd., z nichž tisíce českých lidí čerpalo útěchu a posilu. Tyto články vyšly r. 1917 a 1919 souborně ve dvou svazcích opatřených názvem *Z české fronty*. Takřka doplňkem a pokračováním této sbírky jeví se řada podobných úvah Pekařových o rozličných stránkách z dějin světové války a zvláště o jejím vzniku. Tyto úvahy vyšly r. 1921 v knize *Světová válka*. Také k jedné z nejvýznamnějších otázek naší vnitřní politiky, k pozemkové reformě, ozval se Pekař v denním tisku. Jsa nespokojen přílišnou radikálností této reformy a způsobem jejího provádění vyložil své obavy a pochybnosti o tom řadou novinářských článků, jež pak r. 1923 vydal souborně v knize *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*.

V posledních letech obrací se Pekař od otázek běžné denní politiky zase více k velikým otázkám našich dějin, nepouštěje arci se zřetele jejich vztah k živé národní přítomnosti. Třísté výročí bitvy bělohorské dalo mu podnět k několika novinovým článkům, jimiž nově formuloval svůj svěrázný a zajímavý názor na problém bělohorský. Tyto články vydal r. 1921 v knize *Bílá Hora*. Knihu tu doplňují poněkud *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*, uveřejněné r. 1920 v *Národních Listech* a r. 1921 vydané knižně. Je to velmi rozhodná obrana kultu svatojanského vyplynulá zřejmě především z romantické záliby Pekařovy v poetické stránce toho kultu. Pekař tu zajisté pověděl mnoho správného proti všelikým historicky neodůvodněným tvrzením o prohnání Jana z Pomuka, o „podvodu“ spáchaném jeho svatořečením atd. Ale sám po mém soudu proti historické skutečnosti příliš zidealisoval pohnutky tohoto svatořečení a příliš mnoho shovívavosti projevil v posuzování některých prostředků, jimiž se připravovalo. Nemyslím, že by na př. výmysly Balbínovy bylo možno omlouvat tak jako naivní smyšlenky, jimiž své vypravování okrašlovali skladatelé středověkých legend. Žilť Balbín v době, která již něco věděla o historické kritice (vzpomeňme jen boje svedeného skoro dvě stě let před Balbínem proti podvržené donaci Konstanti-

nově a dekretálům pseudoisidorským) a on sám ve svých dílech projevuje místy podivuhodnou znalost jejích zásad.¹⁾

Velmi pronikavě zasáhl Pekař svými posledními pracemi do dějin husitských. Mnoho rozruchu způsobil r. 1923 svým článkem „K sporu o rodiště Husovo“ (v Čes. čas. hist. XXIX.), kde dokazoval, že Hus spíše než v Husinci jihočeském narodil se v Husinci u Prahy. Ve vášnivých polemikách, jež o to vznikly, zapomínalo se namnoze, že spor úplně bezvýznamný pro otázku dějinné velikosti Husovy měl by se řešiti zcela věcně methodou vědeckou. Pekař sám ujal se v něm slova ještě několikrát (zvl. v ČCH. 1924 a 1926), ale k bezpečnému rozřešení sporné otázky se nedospělo. Nepoměrně větší význam pro poznání doby husitské má poslední veliké dílo Pekařovo *Zižka a jeho doba*, jehož první svazek vyšel r. 1927, druhý r. 1928, třetí tyto dny a čtvrtý a poslední vyjde letos na podzim. Vnější popudem k této práci bylo pětisté výročí smrti Žižkovy, ale jisté je, že vznikla také z vnitřní potřeby zjednatí si jasno v názoru na husitskou revoluci, jejíž problém v myslí Pekařově, vždy úzkostlivě sledující vývoj našeho národního života, nabýval velikými událostmi nedávné doby naléhavého významu. Nemohu zde podávat rozbor tohoto velikého (objemem i hodnotou) díla Pekařova — rád bych se o to pokusil jindy a jinde — a proto povím o něm jen několik slov. Není snad třeba zvláště vytýkati, že Pekařův „Zižka“ vyniká všemi přednostmi jeho dějezpytné metody i jeho dějepisného umění, že je pln nových myšlenek, postřehů a poznatků, že Pekař i tam, kde se zabývá věcmi již nejednou před ním probíranými nachází v nich svou vpravdě zcela mimořádnou schopnost intuicní nově a zajímavě stránky. Třeba by nebylo možno přijmouti všechny jeho úsudky a názory, bude k nim všechno další badání o době husitské přihlížeti s bohatým užitekem. Jádrem knihy Pekařovy je zajisté jeho pojetí osobnosti Žižkovy. Na rozdíl od Tomka, jenž Žižkovi přičítal strážlivou umírněnost a státnickou rozvahu, vidí v něm Pekař zaníceného fanatika, tvrdého a ukrutného,

¹⁾ Smím snad zde uvést, co mi o svém stanovisku v otázce sv. Jana Nepomuckého napsal Pekař v soukromém listě z 6. října 1920. Domnívaje se, že by se má zmínka o této věci v konceptu úvahy o Novotného velikém spise o Husovi mohla vztahovati také na něj, chtěl k ní připojiti svou poznámku, kde by byl řekl: „Připomínám, že jsem nikde historického Jana z Pomuka ani neprohlásil za svatého aniž jej za svatého považuji. Připustil jsem pouze možnost, že tragické okolnosti, za nichž zabynul, mohly mezi církevně citícími vrstevníky event. potomky jejich vzbuditi přesvědčení, že mu náleží nárok svatosti. Že tomu tak bylo vskutku, lze prokázati. Historie neodvází se napsati ani o sv. Václavu, že byl svatý; tato titulatura nebo hodnostní třída nemůže vůbec býti udělována historiky.“

prostého moudré rozvahy a státnického rozhledu. Tento Pekařův Žižka, blízký Žižkovi Palackého, je zajisté také bližší historické skutečnosti než Žižka Tomkův a těch, kdo po Tomkovi jeho obraz ještě více zidealisovali. Možno-li v tom dáti za pravdu Pekařovi, sotva lze nechat bez námitek jeho příliš přísný soud o politice slepého vojevůdce a jeho Táborů. Pekař neupírá Žižkovi ani dějinné, ani vůdcovské, ani mravní velikosti, ale soudí, že spolu s Táborý měl svrchovaně neblahý vliv na vývoj veřejných událostí a poměrů v Čechách, protože vehnal národ český, většinou ochotný k smírnému rozřešení velikého sporu s církví, do nerozumné revoluce, jež měla podle Pekaře nejvyšší zhoubné následky pro náš národ. Tento přísný soud, v němž se obráží Pekařova nechuť k revoluci vůbec, nechuť vyvěrající z úzkostlivé obavy o naši těžko získanou státní svobodu, nelze zajisté přijmouti — dotknu se toho ještě — bez podstatných výhrad.¹⁾ Avšak myslím, že jeho vážné zkoumání a svědomité uvažování bude na prospěch vědeckému studiu doby husitské a znamenitě přispěje k správnému a spravedlivému oceňování husitství, jež ani Pekařovi nepřestává býti vrcholem našich dějin.

Takřka na okraji velikého díla o Žižkovi a zároveň jako poválečný dozvuk předválečné studie o Masarykově české filosofii vznikla Pekařova knížka *Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny*, vydaná r. 1929. Druhá část této knihy, označená druhým z těchto dvou názvů, je toliko souborem polemických odpovědí na Slavíkovy kritické stati o Pekařově Žižkovi. V části první, vzniklé z přednášky, však Pekař soustavně vykládá a odůvodňuje své základní pojetí českých dějin. Nechápe české dějiny po způsobu Palackého „jako dílo v základě autonomního českého vývoje“, nýbrž je s Gollem přesvědčen, že „ráz tohoto vývoje je určen především vlivem, vzorem, úsilím, duchem západní Evropy“. Zavrhuje představu, že by jednotliví národové byli „nositeli určitých ideí, tvořících smysl jejich dějin“, nevěří, že „český národ od počátku až do 17. stol. byl nositelem jednoho a téhož programu“,

¹⁾ Je zajímavé srovnati, jak o té věci Pekař smýšlel r. 1899, když psal své studie o Palackém. Tehdy ukazoval (v Politik 1899, č. 87), že Palacký má ostré oko také pro stinné stránky husitství a pokračoval: „er zeigt ausführlich, wie der Abfall von der Autorität und von den positiven Gesetzen zur Verwirrung und geradezu zur Anarchie führte, er verkleinert die Schrecken der hussitischen Kriegsführung nicht, Žižka nennt er einen wüthenden und mordenden Fanatiker... Aber er will die Husiten in dieser Hinsicht nicht mit Žižka identificieren, er erläutert trefflich die Schrecken des Sturms als Schrecken jeder Revolution, er beweist, daß die Husiten sich in der Regel stets humaner benommen haben, als ihre Gegner.“

jež Palacký nacházel v myšlence demokracie. Za to soudí Pekař, že „každá doba má svou duši, svůj životní princip tvárný, svůj, lze říci, světový názor nebo svůj smysl“. V soulase s některými jinými historiky a podléháje i vlivu svého zesnulého přítele Maxe Dvořáka má za to, že tento rozdílný charakter jednotlivých období dějinných lze nejlépe vystihnouti pojmy a názvy běžnými v dějinách umění. Rozeznává podle toho také v dějinách českých dobu románskou, dobu gothickou (13.—15. stol.), dobu renaissance a baroku, dobu klasicismu a romantismu. Při tom klade důraz na myšlenku, že „duchovní směrnicí jednotlivé doby podřizuje se více nebo méně i život sociální a hospodářský v základě nehybnější a konstantnější než umění, literatura, věda“. Vedle ducha doby uznává ovšem Pekař i působení jiných základních faktorů na náš dějinný vývoj. Z nich za nejdůležitější pokládá myšlenku nebo vědomí národní, dále naši polohu mezi Němci a sousedství maďarské, pak dějiny samy t. j. působení dějinné tradice v generacích pozdějších a konečně náhodu (či spíše: shodu okolností). Ale nachází v našem dějinném vývoji, zejména v době husitské, také působení „českého koeficientu“, jímž podle něho jest „všude patrná schopnost českého prostředí zanítit se pro myšlenku, pro pravdu, jak říkali, nasadit a bít se za ni až do obětování všeho“. Neboť „jakkoli (prý) vyložíme program zápasu z vlivů ciziny a z vyšší míry vzdělání a sebevědomí tehdejšího národa českého nebo ze spolupůsobení nechuti protiněmecké — bez předpokladu mimořádné duševní schopnosti, probudivosti, pohyblivosti českého prostředí si ji nevysvětlíme plně.“

K rádnému ocenění tohoto Pekařova pojetí českých dějin, zachyceného zde arci jen nejhrubšími rysy, bylo by třeba zevrubného rozboru jeho hlavních složek, na jaký tu není místa. Proto přestanu na jediné poznámce. Zdá se mi, že i Pekařovo pojetí konec konců připouští, že dějiny jednotlivých národů a zvláště dějiny našeho národa mohou míti svůj zvláštní „smysl“, plynoucí z rozličnosti podmínek, v nichž národ žije a se vyvíjí. U našeho národa byla by to podle Pekaře jeho poloha mezi Němci a sousedství maďarské, působení dějinné tradice a konečně ten „český koeficient“, jež Pekař tak pěkně vystihuje.

V závěru své úvahy o smyslu českých dějin odmítá Pekař jistě plným právem výtku, jako by hlásal a pěstoval „vědu pro vědu“. Říká-li, že pěstujeme „historii pro historii“, činí to z důvodů methodických, jsa přesvědčen, že „kdybychom, pokud je to jen možno, v hodnocení minulosti nesnažili vybaviti se ze stranických perspektiv, jež nám rozličným způsobem vnu-

cuje přítomnost, znemožnili bychom si přední úkol vědecký: poznati skutečnost pokud možno všestranně, nepředpojatě, objektivně“. I Pekař chce, aby „historie byla učitelkou života, ovšem historie poznaná v pravdě její“. A je přesvědčen, že „věta, že se z historie nikdo ničemu nenaučil, je mylná veskrze“. I kdyby nebylo tohoto výslovného prohlášení Pekařova, dokazovalo by celé jeho dílo životní, že vždy více než kdo jiný věřil ve veliké výchovné poslání historie a byl si plně vědom těžké a svaté povinnosti, jež z toho vyplývá pro historika.

* * *

Přehlédnuvše bohatou zeň vědecké působnosti Pekařovy, můžeme obrátiti zřetel k jeho názorům na základní otázky našich dějin i našeho národního života, k jeho myšlenkovému vývoji. Je známo a bylo nejednou pověděno, že se Pekař narodil a vyrostl v ovzduší selského konservativismu pod silným vlivem pozdního staročeství. Ale přehlíží se, že se mladý Pekař brzy odvrátil od názorů takto jemu vštípených a přiklonil se s plným přesvědčením k myšlenkovému směru jim docela protivnému. Svědčí o tom nejen jeho rozhodné vystoupení proti Rukopisu Královodvorskému, k němuž myšlenkový svět jeho dětství jistě vzhlížel se zbožnou vírou a vlasteneckým nadšením, nýbrž i vlastní přiznání Pekařovo z r. 1900. Odpovídaje dru Herbenovi na kritiku své přednášky o době husitské,¹⁾ vyjádřil se takto o svém poměru k jeho listu a k myšlenkovému směru jím zastávanému: „Před lety ... byl jsem horlivým náruživým realistou, bránil jsem Váš orgán a Vaše stanovisko až do ochraptění. Nelituji toho dnes nikterak — tenkrát „Čas“ vskutku něco rozumného chtěl, tenkrát boj jeho za myšlenky rozumné politiky a rozumného pokroku proti bezmyšlenkovému radikalismu, proti starovlastenecké romancie, proti ztrnulosti a zpátečnictví v oboru kulturním vůbec budil v tisících srdcích radostný ohlas, tenkrát to byl list dobrý — a my mladí byli všichni zuřivými „Časisty“. Potom však prý se „Čas“ změnil ve svůj neprospech, „a my“ — praví Pekař — „přestali býti Časisty, protože jsme chtěli zůstatí realisty“. Tu máme jasné a autentické svědectví, že Pekař ve svých mladých letech, zejména asi v době svého univerzitního studia, byl přesvědčeným stoupencem směru, jenž bojoval za myšlenky „rozumného pokroku“ proti „starovlastenecké politice“ a proti „zpátečnictví v oboru kulturním“, ale že se brzy potom od něho odvrátil.

¹⁾ Pekař odpověděl dvojím zaslánem v „Politik“ z 13. července a 5. srpna 1900. Slova dále citovaná jsou z druhého zaslána.

Jak sám napovídá v oné polemické odpovědi Herbenovi, stalo se to v souvislosti s rozchodem většiny někdejších universitních realistů, zejména Golla, Rezka, Krále a j. s realismem Masarykovým a Herbenovým. Je známo, že prof. Goll odřekl se tohoto realismu veřejně pro Macharův článek o Hálkovi, otištěný v Masarykově Naší Době r. 1894. A také se Goll stejně jako Rezek netajil svým nesouhlasem nejen s mnohými žurnalistickými i politickými projevy Masarykovými a Herbenovými, nýbrž i s Masarykovou Českou otázkou, vyšlou r. 1895, o níž se oba od začátku vyslovovali velmi odmítavě, dávající celkem za pravdu kritice, které ji podrobil prof. Kaizl, do nedávna též stoupenec Masarykův. Myslím, že hlavně Gollovu a Rezkovu vlivu na Pekaře třeba přičísti jeho rozchod s realismem Masarykovým.¹⁾ A zdá se mi, že na tuto změnu názorů Pekařových působil tehdy Rezek skoro více než Goll. Pekař se toho sám dotýká ve své posmrtné vzpomínce na Rezka z r. 1909 (v Čes. čas. hist.). Vykládá tam, jak Rezek „byl vždy vyznavačem státní moci proti radikalismu a poblouznění stran a netajil se svými sympatiemi pro osvícený absolutismus“, jak měl, „malé mínění o demokraciích ovládaných tyrany a tyránky z redakčních bureaux a hospodských schůzí,“ jak „jeho temperament jej začasť unášel a zveličoval mu nebezpečí plynoucí z neutěšených poměrů stranických“ a jak si „v takových chvílích prával radikálního řezu shora“. „Byl v tom,“ dodává Pekař, „i projev jeho realismu, jistý druh jeho positivismu — v tom byl Rezek moderní zjev a v tom tuším duševně na nás mnoho působil.“ Toto přiznání Pekařovo zajisté leccos vysvětluje z jeho pozdějšího vývoje.

K rozchodu Pekařovu s Masarykovým realismem nedošlo arci rázem. Jeho kritika Rezníčková spisu o Bílé Hoře z r. 1895, již se vřele ujal odbojných stavů českých proti omezenému a konfesijně zaujatému pojetí Rezníčkovu, a ještě více jeho odpověď Mommsenovi z r. 1897, kde český národ z výtky bar-

¹⁾ Pekař sám v polemice s Vančurou z r. 1912 (v Česk. čas. hist. str. 134) sice praví: „Když jsme studovali, byli jsme přesvědčeni, že Goll a Masaryk jsou nejlepší přátelé. Nedostali jsme se nikdo nikdy do situace rozhodovati se mezi Gollem na jedné a Masarykem na druhé straně.“ Ale potom (str. 134) přiznává: „Prof. Goll je vskutku spoluvinen, že unikl jme vlivu Masarykovu. Učil nás totiž vědecky, t. j. kriticky mysliti.“ V závěrečné poznámce své Masarykovy české filosofie (v Česk. čas. hist. 1912, str. 208) pak Pekař píše: „Já byl od vydání „České otázky“ rozhodnějším a určitějším protivníkem teorií Masarykových než Goll. Goll sice s Masarykem nesouhlasil, ale s Gollovou noblesou, která nezapomínala starých společných styků, se nesrovnávalo, aby se o Masarykovi psalo v ČCH. útočně kriticky.“

barství obhajoval poukazem na veliký dějinný význam husitství, získala Pekařovi pověst dobrého realisty. Ale brzy se o tuto pověst připravil svými novými projevy o Husovi a hnutí husitském. Kdežto v odpovědi Mommsenovi velebil — zajisté také z důvodů taktických — husitství jen jako veliké hnutí opravné, jímž Čechové o celé století předstihli národ německý, psal o něm již ve svých studiích o Palackém z r. 1898—1899 jinak. Ukazuje tu, že Palacký svůj původní názor, podle něhož husitství vzniklo z odporu proti germanisaci, jsouc nejpamátnějším bojem Čechů s cizotou, odvozoval jen z české idey křesťanského života, uče, že jeho ráz národnostní je pozdějšího původu než jeho ráz náboženský, že hnutí náboženské probudilo k životu i princip národnostní. A dodává k tomu, že on sám dal by přednost původnímu výkladu Palackého před druhým.¹⁾ Již tu se tedy Pekař hlásí k názoru, že jednou z nejmocnějších příčin hnutí husitského byl odpor proti německu, t. j. moment národnostní a odmítá představu jako by odpor proti německu byl zničen z husitství. V přednášce O době husitské z r. 1900 pak nazývá husitství „bojem za emancipaci českého živlu z nadvlády a spoluvlády německé“ a vykládá, jak z národnostních bojů 14. století, „jež jsou boji o moc, úřady a koleje“ vyvíjí se teprve boj o Wiclifa. Praví, že „Hus je na universitě neméně straníkem českým než straníkem Wiclifovým proti Němcům, kteří jsou jeho (t. j. Wiclifovými) odpůrci“.

Tímto chápáním husitství jakožto hnutí především národnostního, rozcházel se Pekař zřejmě nejen s Masarykem, nýbrž i s Gollem, který nikdy nepřestal hleděti na husitství, jako na hnutí především náboženské.²⁾ Myslím, že v tom pravdu měl

¹⁾ Viz na př. Politik z r. 1899 č. 87 násl. V č. 90 téhož listu najdeme však také tuto větu Pekařovu: „Wir können die Bewegung weder auf blos religiöse, noch auf blos nationale oder wirtschaftliche Motive zurückführen — der Historiker muss vielmehr bei seiner Analyse alle Komponenten berücksichtigen, jede nach der Stärke, die ihr gebührt.“

²⁾ Ve své známé studii o Palackém (v ČCH. 1898, str. 264) poznamenává Goll o starším názoru Palackého, že podstatu dějin českých sluší viděti v protivě národnosti české a německé, tedy na straně české v sebevědomí národním toto: „Tomuto sebevědomí se tu připisuje taká síla, taká prozíravost, jakou by si byl Palacký přáti mohl pro svou dobu, jaká však v celé minulosti sotva byla v té míře a v té stálosti.“ Ze husitství bylo především hnutí náboženské, řekl a napsal Goll nejednou. Tak ve zprávě o Denisově spise o Jiřím Poděbradském z r. 1889 (v Athenaeu VI., str. 153) napsal: „Mám za to, že spisovatel přeceňuje jeden moment hnutí husitského, totiž národnostní. Hnutí husitské bylo především (ne výhradně) hnutí náboženské.“ Pod dojmem Gollovu knihy „Čechy a Prusy“ napsal Pekař ještě r. 1897 (v úvaze o té knize, kterou uveřejnil v „Politik“ ze 17. září 1897 s názvem „Böhmen und die deutschen Eroberungen an der Ostsee“): „Die religiöse Seite in der hussitischen Bewegung war denn doch stärker als die nationale, und dadurch wurde das Hussitentum eher ein Hindernis für die böhmisch-polnische Solidarität.“

Goll a nikoli Pekař. Ale jako Goll byl dalek toho, aby přezíral veliký význam národnostní složky v hnutí husitském, tak Pekař nijak neupíral významu jeho složce náboženské. V dočtené přednášce z r. 1900 nazývá nejvýznačnější známkou husitství zápal pro pravdu, ochotu jíti na smrt pro pravdu a pokračuje: „V tom musíme dnes viděti hlubokou, nadšenou, až zoufalou opravdovost celého hnutí reformního a musíme konstatovati v nelíčeném podivu, že tímto svatým zápalem proniknutí byli ne pouze dva tři jednotlivci, vůdcové hnutí, ale především masy, především lid.“ Přiznává pak, že „celá leta bojů Husových v Praze jsou bojem za Wiclifa“, ale poznamenává k tomu, že „ani Matěj z Janova, ani Wiclif a s ním Hus nechtěli založiti nového náboženství, chtěli pouze, aby se svět vrátil k starému náboženství katolickému, chtěli býti pouze lepšími katolíky.“ A dále zcela otevřeně prohlašuje: „My děti 19. stol., jimž více nebo méně je cizí tento svatý zápal, máme velmi málo práva oslavovati po této stránce Husa a dobu jeho. Hus, kdyby dnes z hrobu vstal, nechtěl by znáti nás, národ odvrátivší se od jeho nejhlubších, nejvroucněji citěných ideálů. V tom smyslu tedy národem Husovým nejsme a nebudeme. Co bylo, nevrátí se více...“

S velikým důrazem upozornil Pekař v přednášce z r. 1900 na hospodářské a sociální příčiny hnutí husitského, jejichž přezírání již před tím byl vytýkal Palackému. Na vznik hnutí působila prý mocně také nespokojenost hospodářská, nenávisť chudých nebo chudnoucích proti bohatým a přebohatým. Ale k tomu zase připojil kritickou poznámku, prozrazující tuším silný vliv Gollův a namířenou zřejmě proti Masarykovu názoru na sociální stránku husitství: „Ideje socialistické nebo demokratické ozvaly se sice mezi Tábory, ale zanikly, nemajíce síly; hnutí husitské nedovedlo se tak emancipovati od středověkého myšlení, aby neznalo rozdílů stavů... U Lipan nebyla poražena česká demokracie... Veliká myšlenka občanské rovnosti všech lidí... náleží teprve době nedávné, století 18. a francouzské revoluci. Tak daleko se tedy veliká česká revoluce stol. 15. nedostala.“

Kritické výhrady, s nimiž se tu Pekař vyslovoval o náboženské a sociální stránce husitství, nebránily mu, aby se vedle jeho významu národního s upřímným nadšením vyslovoval o jeho nesmírné hodnotě s hlediska obecného vývoje a pokroku lidstva. Již ve svých studiích o Palackém projevoval Pekař svůj souhlas s jeho oceňováním této stránky hnutí husitského. Vyloživ (v Politik 1899 č. 87 z 28. br.), že v Palackého pojetí tohoto hnutí zračí se nejen jeho protestantismus, nýbrž snad ještě více jeho láska k pokroku a svobodě, jeho libe-

ralismus, jak mu rozuměla doba, jež byla pod vlivem veliké revoluce francouzské a zakusila revoluce r. 1848 i potomní reakci, přiznal tam Pekař, že od doby Palackého sice ochladlo ono liberalistické nadšení, ale přes to názor Palackého nepozbyl platnosti. „Myslím,“ napsal, „že se sotva najde svobodomyšlný historik, jehož stanovisko při posuzování významu husitství by se příliš odchylovalo od stanoviska Palackého. Neboť toto stanovisko je hluboce založeno na jednom z nejúšlechtlejších, nejideálnějších názorů světových a vždy budou se k němu vracet ti, kdo si zachovali lásku k pokroku a dovedou se těšit z vítězství pravdy.“ Duchem, který se obráží v těchto slovech Pekařových, je naplněn také závěr jeho přednášky z r. 1900: „Co se podařilo zde,“ praví tu Pekař, „na naší půdě, a ještě více, co se tu chtělo, a pak podivuhodný způsob, jak za ty ideje a snahy stál v boji a vítězil celý národ, je zjevem v celé minulosti středoevropské svého druhu jediným, velkolepou podívanou, které lze vskutku jen revoluci francouzskou postavit po bok. U nás před pěti sty lety... ozvaly se poprvé tím způsobem ve středověku — myšlenky náboženské a politické svobody, k nimž Evropa ostatní dospěla mnohem později, částečně reformací století 16., částečně však teprve v 18. století. Nám v tom ohledu náleží prvenství, malý národ náš vydobyl si svou práci myšlenkovou doby husitské veliké místo v dějinách lidského pokroku. My zakrváceli se ovšem konečně vítězstvím vlastním... Po dvou letech splatil nám katolický svět hrozným způsobem svou porážku ze stol. 15., zničil nás takřka úplně. Ale přece nebojovali a nežili husité nadarmo.“ Pekař pak uvádí slova Bezoldova o oběti, kterou český národ přinesl husitstvím prospěchu všeho lidstva a dodává: „Můžeme přijmouti tento soud, s tím však omezením, že i pro osvobození a velikost vlastního národa neslo úsilí husitské ovoce. Z něho čerpal a čerpá národ náš sílu v snažení svém a nadějí svých v těžkém svém postavení. A zde lze nalézt to veliké stanovisko, na němž všichni Čechové se mohou spojit v oslavě a vděčnosti k době husitské.“

Jak viděti, není toto Pekařovo pojetí husitství valně vzdáleno pojetí Palackého. Pekař sice proti němu zdůrazňuje působení příčin národnostních, sociálních a hospodářských na vznik hnutí, proti jeho stránce náboženské staví do popředí stránku národnostní a velmi střízlivě se vyslovuje o jeho tendencích sociálních, ale v oceňování obecně dějinného významu husitství překonává téměř Palackého, odchyluje se jistě podstatně od střízlivějšího, kritičtějšího pojetí Gollova a je takřka za jedno s názorem, jež hlásal Masaryk a jeho škola. Přes to vzbudila přednáška Pekařova veliký odpor právě na této

straně. Odpor ten více než proti Pekařovu výkladu husitského hnutí, v němž hlavně jen jeho zdůrazňování stránky národnostní bylo rozhodně odmítáno, obracel se proti Pekařovu projevu o našem přítomném poměru k náboženským ideálům husitským, proti jeho tvrzení, že my, děti doby nábožensky vlašné, ba nevěřící nemáme práva oslavovati po této stránce Husa a jeho dobu. A tento odpor byl zvyšován soukromými projevy Pekařovými, jež se dostaly na veřejnost. Jak Pekař sám potom otevřeně přiznal (v polemice s „Časem“ v „Politik“ z 13. července 1900), vyjádřil se k pořadateli oslavy Husovy ucházejícímu se u něho o přednášku, že mu tehdejší oslavy Husovy vůbec jsou nesympatické. Ale slova ta — podle Pekaře — nebyla pronesena o oslavách Husových vůbec („kdo“ prý „by mohl u nás na podobné stanovisko se postaviti“), ale „o těch oslavách, jež pořádají politické žurnály en masse, jež pořádají k účelům až uboze světským, jež pořádají fari-sejsky pro Husa, vskutku však pro sebe, o těch oslavách, kde velebí se náboženský zápal Husův od lidí, kterým je kostel stejně cizí jako spisy Husovy, o těch oslavách, jež jsou jednak velikým anachronismem, jednak velikou lží“. Pekař (zase podle vlastního doznání v druhém „zaslánu“ v „Politik“ z 5. srpna r. 1900) mluvil tehdy dále přímo „o švindlu, jež politické strany a žurnály dnes namnoze s jménem Husovým provozují,“ mluvil o tom, „jak slepý a tudý ovšem nekritický kult Husův zhrdá poznatky studia a velikost jeho přeceňuje, jak se neprávem všechny zásluhy velikého hnutí přičítají jednostranně Husovi a jak se zapomíná těch, kteří bojovali vedle něho nebo po něm a kteří po mnohé stránce nad něho vynikli . . .“

Tyto soukromé výroky, pro Pekaře jistě velmi příznačné, staly se spolu s jeho veřejným projevem ve Slaném předmětem velmi příkré a odmítavé kritiky v Herbenově „Čase“, na kterou Pekař odpověděl dvěma ostrými zaslány v časopise „Politik“ (z 13. července a 5. srpna). Tu najdeme jeho prohlášení o jeho poměru k realismu Masarykovu a Herbenovu, o němž jsem se již zmínil. Byla to zároveň veřejná proklamace jeho úplného rozchodu s tímto realismem, otevřený začátek vzájemného nepřátelství, ku podivu hlubokého a trvalého.

Ve svých názorech na Husa a husitství se arci Pekař kritikou „Času“ nedal zvíklati. Jeho přednáška o Husovi z roku 1902 je toliko rozvádí a tu a tam zajímavě doplňuje a nově formuluje. Význam Husův nachází nikoli „v intelektuálním obsahu jeho činnosti,“ neboť je přesvědčen, že „myšlenkový fond boje jeho pochází od Wiclifa. Ale co by byly platny,“ táže se, „pravdy sebe čistší, pravdy, jichž cílem je

polepšení společnosti lidské, kdyby zůstávaly zamknuty v učebných knihách a nenašly apoštolů silné vůle? Hus však — pokračuje Pekař — pravdu Wiclifovu učinil pokladem statisíců, hrdina mravní důslednosti přišel ji bránit před koncil a položit za ni život. A v této pravdě je (stále podle Pekaře) dvojitá stránka pokroková: Prvá je boj proti korupci hierarchie a tím zároveň boj za křesťanství ryzí, křesťanství v duchu evangelia, křesťanství ne slovy a formou, ale životem — a v tomto směru můžeme u Husa shledávati český prvek, *český motiv*; důraz na praxi křesťanství je základním živlem ve všech dosti se rozcházejících směrech české reformace. A druhou stránkou Husova stanoviska nám drahou je jeho požadavek rozumové kritiky zřízení a učení církevního na základě původních pramenů, na základě bible — na daleké cestě, která vede staletími od nesnesitelné a často osobivé autority, prikazující slepě věřiti, k emancipaci lidského rozumu, je Husův smělý boj za myšlenku Wiclifovu první velikou etapou nové doby. A tu ovšem není bezvýznamno pro nás, že to je Čech a horlivý Čech, jenž před tváří křesťanstva vypustil duši za tyto první obrany mravního a myšlenkového obrození v duchu novověku“. Pekař pak velmi pěkně vykládá, jak „Hus upálený přece konečně slavil vítězství nad koncilem“, když v r. 1432 koncil basilejský zval husitské Čechy, přiznává jim, že přijdou-li do Basileje hájit svého a tudíž i Husova učení, „nebude koncil prostě soudit učení to, ale že se bude rozsuzovati o pravdě Čechů a pravdě koncilu — na základě zákona božího a praxe prvotní církve. A na tom základě čeští vyslanci vskutku do Basileje šli, koncil podrobil se *hádání* s Čechy o víru, jak tomu byl chtěl kdysi marně Hus. To je (dodává Pekař) největší české vítězství v dějinách — bylo to konečně i Husovo vítězství“.

Na konci své přednášky připojuje Pekař „několik upřímných slov o přítomnosti“. Ukazuje na tragiku tkvící v tom, že zatím co my oslavujeme Husa a vzpomínáme těch dvou století, jež „nezcela v duchu Husově, ale následkem faktického vývoje byla bojem za vlastní individualitu, za vlastní pravdu proti Římu a jež skončila se tak hrozně násilným pokatolčením našich předků,“ stává se heslo „Los von Rom“ bojovným výkřikem nejen proti Rakousku, nýbrž i proti nám. „Máme proto,“ táže se Pekař, „od svého historického ‚Pryč od Říma‘ odvraceti se s nechutí, máme se učit nenávidět největší periody našich dějin?“ A odpovídá: „Zajisté nikoliv! — ale tolik vlasteneckého rozumu tuším mítí musíme, abychom tomuto nebezpečnému hnutí, jež netají se tím, že chce naši zkáze, nepracovali do rukou, abychom

nevyvolávali dnes zbytečně beznadějný svár konfessionální v národě, jenž potřebuje tolik sebrání sil, tolik myšlenkové jednoty.“

I tato přednáška došla nepříznivé kritiky na straně realistické. Ozval se proti ní sám prof. Masaryk (v „Naší Době“), projevuje nesouhlas zvláště s Pekařovým tvrzením, že nikoli myšlenka náboženská, nýbrž myšlenka národní je vedoucí myšlenkou našich dějin, že koncil kostnický odsoudil Husa se svého stanoviska správně, že přistoupení koncilu basilejského na hádání s Čechy bylo největším vítězstvím českých dějin. Nelíbilo se mu však také Pekařovo rozhodné vystoupení proti agitaci „Los von Rom“, v níž Masaryk nechtěl viděti jen hnutí politické. Pekař bránil se této kritice (v Česk. čas. hist. 1903, str. 233 a 354), neslevuje nic se svých názorů vyjádřených v přednášce o Husovi.¹⁾

Setkáváme se s nimi také v krásné stati „In memoriam“, kterou Pekař napsal do „Pamětního listu“ vydaného r. 1903 k slavnosti položení základního kamene k Husovu pomníku. Nemohu si odepřít, abych z této stati, oplývající myšlenkovým vzletem a krásou slovního výrazu, neuvedl aspoň jádro Pekařova výkladu o významu Husově. Tento význam pro nás Čechy vidí Pekař zvláště v tom, že Hus „je jedním z hrdin tisíciletého zápasu našeho o zachování a svobodný rozvoj individuality národní“. S toho hlediska může prý oslava Husova býti nelíčená a bezpodmínečná u každého Čecha. „Po stránce náboženské (pokračuje Pekař) tomu tak však býti nemůže — v Husově učení i morálce je mnoho středověkého, naprosto nepřijatelného našemu rozumu a svědomí, a před Husovým nadšením náboženským, před vši tou činorodou exaltací náboženského citu v době husitské, jež dobu tuto učinilo tak velikou, můžeme dnes jen skláněti hlavu v uctivém obdivu, nikoli ji oslavovati v tom smyslu, jako bychom i v té příčině byli národem Husovým.“ „Odloučíme-li však (praví Pekař dále) materiální obsah stanoviska Husova, zbude nám přece to nejcennější: mravní a pokroková snaha jeho — zde pak máme nejen právo, ale i povinnost Husa oslavovati a snažiti se ve velikém vzoru tom Husa napodobiti. Neboť co oslavujeme konečně, slavíme Husa, a oč i dnes chceme a máme pe-

¹⁾ V polemické odpovědi Pekařově na kritiku Masarykovu čteme mimo j. tyto věty (v Česk. čas. hist. 1903, str. 354): „Ani já nevyklučuji náboženské idey z důležitých složek našeho vývoje, ani prof. Masaryk tuším nevyklučuje z nich myšlenky národní. Jde o to, které z obou náleží význam větší. Tvrdím, že snaze národní, a to mnohem větší než snaze náboženské.“ A dále: „V Husovi je pravda hodně protestantského, ale ještě více středověkého; historik musí dbáti obou stránek — jen stranník může si voliti jedinou.“

čovati a pracovati, to je mravní a kulturní schopnost kmene národního.“

„Jsme hrdi na to (končí Pekař), že v Husovi dal náš národ křesťanskému světu středověkému velikého bojovníka za mravní a duchovní reformu, jsme hrdi na to, že s Husem jedno cítili všichni Čechové, jsouce hotovi v svatém zápalu pro ideu, v dějinách bezpříkladném, obětovati všechno pro jedinou pravdu, jsme hrdi na mravní opravdovost a neobyčejné bohatství duchovního života, kterou massy našeho národa v zápase tom projevovaly, jsme hrdi na zázračnou sílu vítěznou, kterou dalo nadšení jejich rameni, vydávajíc jim v potupné porážky nové a nové armády svaté římské říše německého národa, jsme hrdi na to, že sklonili jsme k hádání o viru světovládnou církve římskou, jež do té doby absolutně panovala nad svědomím věřících, že předstihli jsme o více než sto let v snaze po tom učiniti život lidstva svobodnějším a rozumnějším, veliký národ německý, chlubicí se tolik svojí převahou kulturní, že dobyli a uhájili jsme si své stanovisko právě proti němu a dočkali se zadostiučinění, že mohl po stu letech, dávaje se v boj podobný, učiti se a siliti našim příkladem... Žádný národ křesťanský nemá podobné doby ve svých dějinách, žádný pokus náboženské reformy nemůže se rovnati našemu svou silou opravdovosti a svatého zanicení v massách národa, žádný pomník není více zasloužen, než pomník této velikosti dějin našich, jejichž jedním z hlavních představitelů je Jan z Husince.“¹⁾

Své pojetí Husa a husitství, jak je vyjádřeno v jeho projevech z l. 1899—1903, zastával Pekař ve svém polemickém rozboru Masarykovy filosofie českých dějin z r. 1912. Tu se znova obrací proti přeceňování demokratických tendencí hnutí husitského, ale zvláště velmi rozhodně potírá Masarykovo učení, že vedoucí myšlenkou našich dějin je myšlenka náboženská a že naše obrození bylo přímým a vědomým navazováním na ideály husitské a zvl. na humanitní ideál česko-bratrský. Promluvil jsem o tomto sporu Pekařově s Masarykem nedávno poněkud zevrubněji na jiném místě (v řeči na oslavu 80tých narozenin Masarykových) a proto se jím zde nebudu dále zabývat. Chtěl jsem jen upozorniti, že ani v tomto sporu neodchýlil se Pekař patrněji od svých názorů na Husa a husitství, jak je byl hlásal několik let předtím. Teprve po válce možno

¹⁾ Srov. podobný závěr v novém zpracování přednášky o Husovi vyšlém r. 1907. Je zakončen těmito slovy: „Učme se od Husa a od českých husitů obětavému nadšení pro věc národní a pokrokovou, uvědomujeme si, že jako v době Husově v boji s našimi nepřáteli národními zvítězíme jen tenkrát, když češství naše vyzbrojeno bude myšlenkami rozumového pokroku a nezapomínejme, že bez mravní vytrvalosti, bez odhodlání nésťi oběti není úspěchu a nebude vítězství.“

v tom u něho postřehnouti změnu dosti podstatnou, ač nikoli tak velikou, jak by se mohlo zdáti povrchním pozorovatelům.

Tato změna souvisí tuším zcela zdatně s vývojem Pekařových názorů politických. Uvedl jsem již vlastní svědectví Pekařovo o značném vlivu Rezkově na politické smýšlení jeho žáků a nepochybně také na Pekaře samého. O Gollovi nemyslím, že by byl působil významněji na Pekaře v oboru politickém, naopak zdá se mi, že se právě v metodě politického myšlení učitel a žák vždy rozcházel velmi silně. Za to nesporný je po mém soudu mocný vliv prof. Bohuše Riegra na politické názory Pekařovy.¹⁾ Jeho znamenitými pracemi o novodobé české politice, a zvláště o našich zápasech státoprávních, zabýval se Pekař velmi pronikavě za svých studií o Palackém. Utvrdil se tím nepochybně v ideální a oddané víře v historické státní právo, které se mu stalo hlavním měřítkem pro posuzování naší novodobé politiky. Ono mělo být podle něho jádrem našeho politického programu, vrcholným cílem našeho politického snažení. Podobně jako Boh. Rieger spatřoval Pekař v každé naší úchylce od programu státoprávního těžkou chybu, ano neštěstí. S toho hlediska nepřiznivě posuzoval jak Palackého protistátoprávní politiku v r. 1848, tak naši oportunistickou, reální nebo pozitivní politiku poslední doby předválečné, kdežto v státoprávních zápasech let šedesátých a sedmdesátých viděl vznešený vzor pro přítomnost. Zdá se mi, že v tom vrozený romantismus Pekařův zvítězil nad realismem, o nějž usiloval a k němuž se hlásil v práci vědecké.²⁾

Je zajímavé, že toto, možno říci, zbožné nadšení Pekařovo pro historické právo nijak nebylo tlumeno jeho neobyčejně vysokým ceněním myšlenky národnosti v minulosti i přítomnosti. Kdežto u jiných zdůrazňování hlediska národnostního v praktické politice vedlo ne-li k opouštění, aspoň k menšímu cenění historického práva státního, u Pekaře snášelo se upřímné zanícení pro myšlenku národnosti ku podivu dobře s nadšením pro historické státní právo, jehož uskutečnění nebylo zajisté možné bez vážných našich ústupků v oboru národnostním. Pochopíme to snáze, uvědomíme-li si, že Pekařův nacionalismus, k němuž se znova a znova hlásil a hlásí s úchvatnou výmluvností a přesvědčivostí, byl vždy prost veškeré nenávisti k příslušníkům národů jiných, zejména k Němcům. Snad nikdo

¹⁾ Srov. posmrtnou vzpomínku věnovanou Pekařem prof. B. Riegrovi v *Cesk. čas. hist.* XIII., 1907, str. 272—6.

²⁾ V polemice se Slavíkem, z r. 1928 napsal Pekař (Smysl českých dějin str. 44), že jeho kniha o Žižkovi „nenáleží do protikladu: revoluce — reakce, nýbrž do antithese: romantismus — realismus. V realismu jsem vědecky vyrostl a na jeho bojišti vznikaly všechny mé práce, jež obracely se proti illusím tradičního pojetí v našem dějepisectví“.

z našich historiků, nevyjímaje ani Golla, jenž mu v tom byl hlavním učitelem, neuznal tak otevřeně a plně zásluhy německého živlu o kulturní rozvoj našeho národa jako Pekař. On se také vždy důsledně a za všech okolností vyslovoval proti všem násilným metodám v našem boji protiněmeckém, pro smírné soužití obou národů usazených v naší vlasti. Již v přednášce o době husitské z roku 1900, kde tak vřele oceňoval národnostní stránku husitství a jeho úspěchy na tomto poli, prohlásil výslovně, že „ani k jeho způsobu boje nesmíme se dnes vraceti ani k jeho logice“, protože prý „dnes je postavení Němců v zemi zcela jiné, mají tu již historické právo obyvatelské“, a ovšem „také postavení Čech ve Střední Evropě je jiné“. A podobně se vyjádřil i jinde a jindy. Nemohu zde sledovati Pekařovy projevy o našem poměru k Němcům, chci upozorniti jen na tři z nich, snad ze všech nejvýznamnější. Jsou to především jeho články o tematě „Český stát a Němci“, vyšlé v červenci 1917 (ve Venkově; přetištěné v 2. díle knížky *Z naší fronty*), kde se Pekař pokoušel přesvědčiti naše Němce, že nemají proč vzpírat se uskutečnění našeho státního práva. Jsou to dále slova, jimiž ve svém kritickém spise o naší pozemkové reformě poučuje nás o povaze svého nacionalismu. „Jsem nacional věřící a opravdový“, praví tam (str. 58), „ale zároveň z těch, kteří jsou přesvědčeni, že násilí a křivda jsou nejnevhodnější zbraně národního zápasu a to zejména dnes, po velké válce, ve které jsme dobyli samostatnosti pod heslem Čechovy modlitby: „Buď tam ó Pane, kde proti křivdě právo svaté stane“, pod heslem, v němž starý náš národní program, program Palackého a Riegra, ocíl se v souzvuku s osvobozovacím programem velikých demokracií západních“. A je to konečně krásný výrok o posvěcení patriotismu svatováclavskou ideou práva a spravedlnosti v poslední práci Pekařově o sv. Václavu.

Pekařovo státoprávnictví, jež se tak zajímavě doplňovalo s jeho nacionalismem, vysvětluje i jeho politické vystupování za války. Dotkl jsem se již novinářských článků, jimiž Pekař v druhém období světové války budil národní a státoprávní vědomí české veřejnosti. Dokázal tím jak vzácnou odvahu, tak silné vědomí povinnosti sloužit svými odbornými znalostmi a slohovým uměním svému národu ve chvílích osudového rozhodování. Tisíce, ba statisíce těch, kdo tehdy takřka hltali každé slovo Pekařovo, nacházejíce v něm utvrzení ve své víře v dobré právo svého národa a povzbuzení k vytrvalosti v odporu proti jeho nepřítelům, zachovají za to Pekařovi jistě trvalou vděčnost. Vděčné vzpomínky zaslouží však také málo známý Pekařův čin, jímž za války dokázal svou mužnou statečnost. Když

na pokyn a patrně silný nátlak velmi vysokých a mocných míst tehdejší školská správa pokoušela se vnutiti universitám odborně nevzdělané důstojníky za docenty dějin vojenství, byl Pekař první a bezmála jediný, kdo se ve sboru profesorském proti tomu ohradil s nezapomenutelnou rozhodností. Je-li tedy chování a politické vystupování Pekařovo za války povzneseno nad všechnu chválu,¹⁾ nelze upřít, že se na konec svými názory politickými v některých podstatných bodech rozcházel s těmi, kdo rozhodli o našem revolučním programu a postupu. Od chvíle, kdy těžké porážky ruské zklamaly naše příliš smělé a nedočkavé naděje, žil Pekař v přesvědčení, že ohromné zápolení evropských mocností skončí se nerozhodně. Proto se domníval, že budeme nuceni dohodovati se s Rakouskem a soudil, že nesmíme spáliti všechny mosty, po nichž by se mohlo dospěti k takové dohodě. Představoval si ovšem tuto dohodu na základě našeho historického státního práva a soudil, že po válce pro bývalou monarchii více nebo méně neúspěšně mohlo by dojít k státoprávnímu vyrovnání s dynastií, o jaké jsme po desítky let marně usilovali. Při tom zajisté přeceňoval dobrou vůli a schopnosti jak vídeňského dvora, tak i naší bývalé šlechty, již by při takovém státoprávním vyrovnání byla nepochybně připadla úloha nikoli bezvýznamná. Přísně státoprávní stanovisko vedlo Pekaře také k tomu, že nechtěl, abychom se domáhali Slovenska. Bylo by nerozumné a nespravedlivé vytýkati mu to dnes. Naopak myslím, že právě v tomto Pekařově stanovisku zračí se jeho vážná mravní opravdovost a důslednost. Dovolává se historického státního práva pro svůj národ, měl za nemožné dotýkati se státního práva uherského. Vyložil jsem ve své nedávné jubilejní stati o Masarykovi a našem programu politickém svůj od názoru Pekařova odchylný názor na politický význam našeho historického státního práva, ale neváhám skloniti se s úctou před silou Pekařova státoprávního přesvědčení i před mužnou statečností, mravní opravdovostí a důsledností, s nimiž před válkou i za války za ně bojoval.

S Pekařovou vírou v historické státní právo české souvisí tuším poněkud také jeho rostoucí sklon ke konservativismu

¹⁾ Srov. k tomu poznámky J. Heidlera v jeho knížce „1917: Projevy českých spisovatelů“ (vyšlé r. 1921) str. 38 a 48 násl. Heidler otiskuje v příloze (str. 66) text programového prohlášení politického, jež Pekař vypracoval, chtěje, aby je členové sborů všech fakult české university podali Národnímu výboru; rovněž text Pekařova odůvodnění. Oba spisy mají datum 12. dubna 1917. Vyhovuje přání dra Sámala, který ho v přítomnosti prof. Drtiny žádal, aby upustil od další akce, přestal Pekař na tom, že svůj projev odevzdal dru Matušovi jako předsedovi Národní rady. V dubnu 1917 napsal Pekař také návrh projevu k cis. Karlovi, jež si od něho vyžádal Ant. Svehla. V tom projevu, dosud nevydaném, žádalo se uznání českého státního práva.

nejen v politice, nýbrž i v nazírání na naši minulost, sklon, vplynulý ovšem a snad více z jiných zdrojů, z části již dříve naznačených, a podporovaný Pekařovou nechuť k překotnému radikalismu našich prvních let poválečných. Řekl bych, že příliš silný zřetel na státoprávní stránku našeho novějšího vývoje takřka oslabuje jeho smysl pro skutečný život národa a jeho duchovní obsah. I s neštěstím bělohorským jej jaksi smíruje přesvědčení, že se nedotklo právní samostatnosti českého státu, kdežto skoro větší pohromou jeví se mu porušení českého státního práva zrušením samostatné české kanceláře za Marie Terezie. A jeho shovívavost v posuzování naší pobělohorské šlechty většinou zcela odcizené duchu a života národa, jistě z valné části pryštila z toho, že v ní spatřuje nositelku českého státního práva. Ale také Pekařovy novější práce o době pobělohorské, v jejichž ohnisku je kniha o Kostí, způsobily, že objevil i v českém životě této doby také některé světlé stránky a půvaby takřka poetické, k nimž citově přilnul, jsa hotov přičítati jim větší význam a cenu, než jim po mém soudu opravdu náleží. Myslím, že na př. značně přecenil sympatický jinak zjev Vavákův, stejně jako výsledky novějšího badání o barokní kultuře českých sídel šlechtických a českého venkova v době pobělohorské. Vůbec pak soudím mnohem střízlivěji jak o absolutní hodnotě románsko-katolické kultury, kterou k nám přinášela vítězná protireformace, tak zvlášť o její ceně pro duševní a mravní život našeho národa. Je mým pevným přesvědčením, že měl Pekař mnohem více pravdy r. 1900, když psal, že „po dvou letech splatil nám katolický svět hrozným způsobem svou porážku ve stol. 15., zničil nás takřka úplně“, než nyní, kdy jistě z nejšlechternějších pohnutek a z čistého přesvědčení víc a více zdůrazňuje světlé stránky doby, která, myslím, opravdu byla pro náš národ dobou žalostného úpadku.

Shovívavější posuzování doby pobělohorské vysvětluje se u Pekaře také jeho podceňováním naší kultury předbělohorské, ano zjevnou nechuť k ní. Nedává se přesvědčiti pracemi Ferdinanda Hrejsy a jiných, trvá Pekař neúchylně na představě, že všechen náš náboženský, duchovní a vůbec kulturní život té doby, vyjímaje poněkud Jednotu bratrskou, byl zcela ve vleku německo-protestantském, chudý a nepůvodní. Bolí jej, že jsme v tu dobu dobrovolně přilnuli k německoprotestantské kultuře, jež se mu jeví mnohem méně cennou než skvělá kultura románsko-katolická. Ani tu nemohu z důvodů, jež jsem jinde¹⁾

¹⁾ Ve své nedávné přednášce o Komenském, jež vyšla tiskem s názvem „J. A. Komenský v našich dějinách“ (Vydal „Komenský“ 1930). Srov. mou úvažu „Nový názor na český vývoj náboženský v době předbělohorské“ v Ces. čas. hist. XX. 1914.

podrobněji vyložil, souhlasiti s Pekařem. Na základě mnohaletého studia českého života v době předbělohorské po rozličných jeho stránkách mám za nepochybné, že naše tehdejší náboženská a vůbec kulturní závislost na světě německo-protestantském nebyla ani tak veliká ani nám tak škodlivá a nebezpečná, jak se Pekař domnívá. A pochybuji důvodně, že by nám převaha kultury románskokatolické byla tehdy přinesla zvláštní prospěch.

Nepříznivý soud Pekařův o době před Bilou Horou vrhá ovšem stíny také na jeho názor na samo husitství, jehož dědičkou byla tato doba. I dnes Pekař opět a opět dobu husitskou prohlašuje za vrchol našich dějin. I v závěru svého Žižky znova přiznává, že „nelze nevracet se s pýchou k tomu obrazu vzepětí českého života a vůle, k té všelidsky významné, mravně pokrokové síle vůdčí myšlenky jeho, jež dala na čas dějinám našim význam evropský a učinila nás aktivními podílíky v tvořivé kulturní snaze křesťanského světa“. Právě-li však dále, že „tou vůdčí myšlenkou bylo vrácení nebo přiblížení křesťanské společnosti ideálu, jenž měl pro středověkého člověka sílu sugestivní, dosáhnout dokonalosti člověka božského, dobytí duchovního šlechtictví“, obrací se tím nejen, jak sám praví, proti názoru doby Palackého, jež spatřuje v pozdějším protestantismu vítěznou etapu na cestě k duchovní svobodě novodobé, „domnívala se v boji Husově a v myšlenkách husitství viděti všude počátek novověku a slaviti je jako zápas za svobodu svědomí v duchu takřka moderního racionalismu“, nýbrž se obrací také proti svému vlastnímu pojetí dějinného významu Husa a husitství, jak jsme se s ním setkali v jeho projevech z doby před 30 lety. Ale naznačil jsem již, mluvě o těchto projevech, že se toto starší pojetí Pekařovo nesrovnávalo se střízlivým a historicky jistě správnějším pojetím Gollovým, k němuž se Pekař celkem hlásí nyní.

Ale neváhám dodati, že po mém soudu zachází nyní Pekař v kritičnosti při oceňování dějinného významu Husa a husitství příliš daleko. Myslím, že měl spíše pravdu, když před léty zastával proti Masarykovi názor, že koncil kostnický odsoudil Husa se svého stanoviska správně, než dnes, když se jako někdy Kalousek domnívá, že bylo by možno revisi procesu Husova rehabilitovati jej církevně.¹⁾ A nevěřím, že hnutí podnícené

¹⁾ Ve spisku „Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého“ čteme (str. 13) tuto větu: „Kdyby církev katolická dnešní doby mohla opravit chybu, které se v osudném nepochopení dopustila vůči Husovi v 15. stol., a přihlásila se k němu okázale, zdá se mi, že by valná část oslavovatelů Husových svinula v den 6. července pozdravné prapory.“ Podobně v článku: „K boji o Husa“ otištěném v Nár. Listech z 23. VIII. 1925 projevuje Pe-

u nás Husovým působením a jeho smrtí, bylo tak chabé, že mělo v sobě tak málo životní síly, tak málo mravního a myšlenkového obsahu, že by bylo bývalo možno zarazit je — jak se Pekař domnívá ve svém Žižkovi — povrchní dohodou r. 1420.¹⁾ Odporuje tomu všechn pozdější vývoj husitství a zvláště osud a zkušenosti těch, kdo jako Příbram Rokycana, Jiří Poděbradský a j. upřímně toužili po smíru s církví a marně se o něj pokoušeli. Jsem přesvědčen, že v husitství bylo již za Husa a první čas po něm tolik živelné síly, tolik v pravdě revolučního kvasu, že všechno úsilí o jeho spoutání bylo předem odsouzeno k nezdaru. Jsem také přesvědčen, že v husitství zůstalo z toho ze všeho i v potomní době tolik, že nebylo prostě pohlceno luterstvím, nýbrž si zachovalo přes všechny luterské vlivy svou starou husitskou podstatu.

Čím méně Pekař cení vnitřní hodnotu a obsah husitství, tím bolestnější jeví se mu škody, jež způsobilo českému národu zvláště v jeho vývoji kulturním. Myslím, že škody ty, ať jakkoli byly veliké, přece jednak byly z valné části napraveny vývojem pozdějším, jednak vyváženy velikým mravním významem hnutí husitského pro náš národ. Význam ten, jak víme, Pekař i dnes plně uznává. Je proto velikým omylem, dovolávají-li se Pekaře ti, kdo popírají dějinný význam a mravní hodnotu hnutí husitského. Tito moderní odpůrcové husitství právem mohou se dovolávat Pekaře proti snižování a zavrhování všeho nehusitského nebo protihusitského obsahu našich dějin, ať je to naše středověká křesťanská kultura doby předhusitské, zvláště její vyvrcholení v době Karlově, nebo naše kultura protireformační zosobněná zvl. Balbinem, Vavákem, a takřka symbolicky vyjádřená sv. Janem Nepomuckým. Ale nejsou v právu, jakmile se dovolávají Pekaře, aby sami mohli snižovati Husa, husitství a naši husitskou minulost.

Pekař, jemuž vždy bylo z duše protivno zneužívání vědy historické k účelům stranické agitace, je vůbec příliš histo-

kař názor, že „v hlavních člancích, pro něž byl Hus v Kostnici odsouzen ... stál Hus na půdě církevní“, že „tu šlo o veliké nedorozumění“. Názor ten, třeba se opíral o odbornou autoritu Novotného a Kybalovu, mám za „veliké nedorozumění“, stejně jako víru v možnost církevní rehabilitace Husovy za nesplnitelnou iluzi.

¹⁾ Je zajímavé srovnati s názorem Pekařovým soud Gollův, vyslovený v jeho knize „Čechy a Prusy“ (str. 135): „Velké konflikty historické se nekončívají vždy úplným vítězstvím jedné strany: častěji se dostavuje kompromis. Takovým kompromisem jsou kompakťata. Než tak se zavírají zápasy obyčejně teprve po delším trvání; hned na počátku kompromis možný nebývá. A proto se nám v té době nejoprávněnějšími a, lze-li tak říci, nejrozumnějšími zdají nejednou býti strany radikální: v Čechách po smrti krále Václava (1419) katolická a tvořící se tábořská.“

rikem, příliš zaníceným zastáncem pravdy, práva, duchovní svobody a rozumného pokroku, aby se jeho díla a jeho názorů mohlo užívatí k umělému a tendenčnímu zkreslování naší minulosti v tom či onom smyslu. Mužná odvaha a důstojná rozhodnost, s nimiž vždy otevřeně hájil toho, co pokládal za pravdu, pohnuly také mne k tomu, abych jasně pověděl, v čem s ním nemohu souhlasiti. Nepochybuji, že se nepohorší mou kritikou. Ale přece bych na konec rád řekl, že nesouhlas s Pe-kařem v četných a závažných věcech nijak nemůže býti na újmu opravdové a hluboké úctě, s níž se skláním před jeho životním dílem, tím méně pak upřímnému a oddanému přátelství, jež chovám k jeho milé a vzácně šlechetné osobě. Přeji mu, aby své životní dílo mohl rozmnožiti ještě mnohým plodem svého jedinečného nadání a neúmorné píce a aby ještě dlouho byl zachován naší vědě, našemu národu a zvláště nám všem, kdo jej máme rádi.